

**14. YÜZYIL BİZANS DÖNEMİNE AİT MİNYATÜRLÜ BİR EL YAZMASININ
İKONOĞRAFI VE ÜSLUP AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (Oxford
University, Bodleian Library, MS. Gr. Th. f 1)**

Sabah SAHİLLİ

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sabahyarensahilli@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın konusunu yüksekisans tez çalışmam olan, Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesinde yer alan MS. Gr. th. f.1 envanter numaralı XIV. yüzyıla ait bir Bizans minyatürlü el yazmasının üslup ve ikonografi yönünden kısa bir değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada amaçlanan; henüz ayrıntılı bir araştırma ile literatüre girmemiş olan bu değerli el yazmasına ilişkin açıklayıcı bilgileri bilim dünyasına kazandırmaktır. Çalışmamız, el yazmaları hakkında kısa bilgiler ile başlayarak Hıristiyanlığın el yazmaları üretiminde ki etkisi ile devam etmektedir. Yazmanın genel özellikleri hakkında geniş bilgi verilerek, bazı örnekler ışığında eserin ikonografik karakteri açıklandıktan sonra yazmanın üslupsal analizi yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans Sanatı, El Yazması, Minyatür, İkonografi

**A BYZANTİNE ILLUMINATED MANUSCRIPT OF THE WORK TO BE
CONSIDERED ICONOGRAPHY AND STYLISTIC ANALYSIS (Oxford University,
Bodleian Library, MS. Gr. Th. f 1)**

Abstract

The subject of this study, MS. Gr. th. f.1 shelfmark has a Byzantine illuminated manuscript of the work to be considered stylistic and iconography format at XIV. centuries in located Oxford University to in the Bodleian Library. The aim of our study; yet to gain this precious manuscript on the study of the scientific world who have not entered the literature. Our study, starting with a brief description of manuscripts and with continues Christianity the impact of manuscripts production. After extensive information about the general characteristics of the work has been finished writing stylistic analysis of the work done.

Keywords: Byzantine Art, Manuscripts, Miniature, Iconography

GİRİŞ

İnsanlar on binlerce yıldan beri resimler, göstergeler ve tasvirler aracılığıyla mesaj iletmenin sayısız yolunu bulmuştur. Ama yazının kendisi, ancak kullanıcıların düşündükleri ve hissettikleri ya da simgeler bütünü oluşturulduktan sonra ortaya çıkmıştır. Yazının ortaya çıkışında temel unsur ekonomik hareketler olmuştur. (Jean, 2004:12). Antik Çağ'dan bu yana çok çeşitli malzemeler üzerine yazı yazıldığı bilinmektedir. Ağaç kabukları ve yaprakları, ağaçtan yapılmış levhalar, kil tabletler, keramik vazo parçaları, topraktan yapılmış kaplar, taşlar, çeşitli madenler, bitkisel ürünlü bezler ve/veya keten bezi, fildişi, kemikler, hayvan kabukları ve/veya organları, bazı bitkilerin kabukları ve yaygın olarak papirüs, parşömen ve kâğıt. Bunlar arasında sıklıkla rastlananlar papirüsler, kil tabletler, parşömen ve kâğıt üzerine yazılmış eserler olmuştur.

Yazının kullanılmaya başlanmasından matbaanın kullanıldığı döneme kadar yazma işlemi, el ile yapılmıştır ve bu eserlere "el yazması eserler" adı verilmiştir. Günümüze ulaşabilen bu eserler arasında Avrupa topraklarında bulunan üniversite, kütüphane ve müze arşivlerinde yer alan "el yazması eserler" terimini tam olarak karşılayan malzeme; papirüs ve parşömeden oluşan eserler olmuştur. El yazması üretiminde, üzerine yazı yazmak üzere kullanılan, yukarıda sayılan malzemelerden sonra "Papirüs" olmuş, daha sonraları ise, inek, keçi ya da koyun derisinden üretilen bir çeşit kâğıt olan "Parşömenin" kullanımı artmıştır. El yazmaları, bir çalışmanın içinde kısaltma olarak "MS" şeklinde kullanılır ve sayfalar, 'r' ve 'v' şeklinde kısaltmalar kullanılarak tanımlanır: 'r'; recto, sağ sayfayı işaret ederken, 'v'; verso ise sol sayfayı işaret eder. Döneminde yazıldıkları dillere göre de Lat. (Latince), Gr. (Grekçe/Yunanca) gibi sınıflandırmalar yapılarak arşivlenir. El yazmaları ağırlıklı olarak Paleografya bilimi tarafından incelenir. Ancak tarih, coğrafya vb. bilimlerinin yanı sıra resimli el yazmaları Sanat Tarihi bilimi alanına da girmektedir.

Kitap ve el yazması üretimi lüks bir ihtiyaç olarak görüldüğü için ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik durumundan oldukça etkilenen bir sanat alanı olmuştur (Buringh ve Zanden, 2009:3). Ülkenin durumundan etkilenen bu özel üretim El yazmaları, kütüphanelerde veya koleksiyonlar içinde özel olarak muhafaza edilmiştir. Günümüzde Avrupa coğrafyasında hâkimiyet kurmuş uluslar tarafından üretilen el yazmaları Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda, İsveç, İsviçre ve Vatikan gibi Ulusal ve Üniversite kütüphanelerinde ya da müzelerinde muhafaza edilmektedir (Buringh ve Zanden, 2009:6).

BİZANS'TA EL YAZMASI ÜRETİMİ

Bizans tarihi boyunca sayısız el yazması eser üretilmiştir. Tarih, Coğrafya, Matematik, Tıp ve Felsefe konusunda birçok eser ortaya konmuş, ancak bunların pek çoğu henüz günümüz dillerine çevrilmemiş hatta çoğunun düzenlenmesi bile yapılmamıştır. Bizans İmparatorluğu gibi bin yılı aşkın bir süre yaşamış bir uygarlığın hiç kuşkusuz on binlerce eser üretimi olmuştur. Fakat sosyal ve pozitif bilimler ile ilgili birçok yazma ve kronik hala araştırılmayı ve günümüz dillerine çevrilmeyi

beklemektedir. Bunun yanı sıra günümüz tarihi araştırmaları konusunda en çok çalışılan kitaplar, dini içerikli eserler olmuştur.

Köklü bir tarihe sahip olan Bizans İmparatorluğu'nun el yazmaları üzerine ilk bilimsel çalışma; Nikodim Kandakov (1844-1925) tarafından 1876 yılında yapılmıştır. Bin yıldan fazla bir süre hâkimiyet kurmuş bir imparatorluğun eserlerinin bilimsel olarak incelenmesi konusunda geç başlanmış olan bu çalışma bu büyük imparatorluğun el yazmaları üslubunu tanıtmaya yeterli olmamıştır. Çünkü çalışmaya sadece dini eserler konu edilmiş; araştırma ikonografik açıklamalar ve üslup analizi olmaktan öteye gidememiştir. Kandakov'un sistematik sınıflandırması metinler üzerine olmuş ve eserler; İnciller, Mezmurlar, Peygamberlerin Hayatı, Azizler Takvimi, Hıristiyan Topografyası, Semavi Merdivenler vb. olarak sınıflandırılmıştır (Parpulov, 2011;203). Daha sonra artan araştırmalar ise bu öncü çalışmadan farklı olarak, eserin malzemesi ve minyatür ressamlarının çalışma yöntemleri üzerine olmuştur. Yapılan bu çalışmalar aynı çizgide devam etmiş, açıklayıcı ve birlik içinde olan çeşitli katalogların oluşmasını sağlamıştır (Parpulov, 2011;203). Günümüzde Bizans yazmaları ile ilgili çalışmalar artmış olmakla birlikte hali hazırda günümüz dillerine çevrilmeyi bekleyen binlerce eser mevcuttur. MS. Gr. Th. f 1 envanter numaralı el yazması da bunlar arasında yer almaktadır. Bizans sanatı ve mimarisi için durum daha iyi olsa bile, elde bulunan el yazması eserlerin çeşitliliği çok olduğundan ve düzenli bir şekilde basılı hale getirilmediğinden araştırmacıların başvurabileceği basılı kaynak sayısı geçmişe nazaran daha iyi durumda olsa da halen oldukça azdır (Gregory, 2011;28).

Yaygın olarak "Doğu Roma" olarak isimlendirilen Bizans, "Konstantinopolis" ya da "Yeni Roma"(Ostrogorsky, 2006;25; Freeman, 2003:621) kuruluşundan itibaren sanat ve kültür alanında dönemin önemli bir merkezi olmuştur. Doğu ve batı arasındaki merkezi konumu sayesinde yeni stiller, teknikler ve üsluplarla Bizans sanatı kaynaşma şansı bularak gelişme göstermiştir. Bizans topraklarında gelişen kültür ve sanat ortamı, imparatorluğun uzun yıllar çalkantılar ile devam eden hâkimiyeti içinde bazı kesintilere uğrasa da Konstantinopolis'te oluşan kültür ortamı o günden bugüne değin kentin kültürel önemini korumasına büyük bir katkı sağlamıştır.

Bizans'ın konumu itibari ile gelişen kültür ortamı ve sanatsal üretimler, Hıristiyanlığın da etkisi ile çeşitlenerek artmıştır. Bizans'ın Doğu Roma Kilisesi (Ortodoksluk) imparatorluk tarihi boyunca sanat üzerinde en etkin kurumlardan biri olmuştur. Hıristiyanlık, ülkenin siyasi, sosyal, sanatsal vb. birçok alanda gelişmesini sağladığı gibi birçok sorunun temelini oluşturan "İkonoklazma" krizi (VIII. yy. sonu-IX. yy. başı) gibi ülkeyi her alanda etkileyen bir krize de neden olmuştur. (Herrin, 2013:150-159; Gregory, 2011;189-190) Ancak kriz sonrasında yenilenen ülke değerleri, sanat ortamının çeşitlenmesini ve üretimin artmasını da sağlamıştır.

İkonoklazma öncesinde, Hıristiyanlığın sanatsal üretim üzerindeki etkisi göz ardı edilecek kadar basit üretimler olmamıştır. Zaten İkonoklazma krizinin temelinde yatan neden, artan dini tasvirler olmuştur. Dinin şekillendirdiği kitaplar,

mozaikler, fildişi eserler, ikonalar sayısız eser sanat dünyasında kendine yer edinmiştir. Genel olarak Hıristiyanlığın şekillendirdiği tasvirlerin yanı sıra daha özelde, Doğu Ortodoks Kilisesinin etkisinin olduğu birçok eser üretimi olmuştur. Çeşitlenen dini kitaplar, tasvirlerdeki konu çeşitliliği, imgelerin değişen/gelişen anlamları ve sayısı, Ortodoks Kilisesinin birer ürünü haline gelmiştir. Bizans İmparatorluğunun çatısı altında üretilen İnciller, vaaz kitapları, litürjik takvimler, dini hüküm kitapları, ilahiler kitapları vb. eserler Doğu Ortodoks Kilisesinin tüm etkilerini içinde barındırmıştır. Çalışmamıza konu olan el yazması gibi kilisesinin etkisinin doğrudan görüldüğü diğer önemli bir eser “Menologion” yazmalar olmuştur.

Menologion (Menoloji)

Menologion (Menoloji) azizler gününü gösteren Doğu Ortodoks kilisesi takvimine verilen addır. Ortodoks kilisesine ait Menologion, Katolik kilisesi üretimi olan Martiroloji ve Litürjik anma takvimi olan Synaksarion ile aynı karaktere sahip eserlerdir. Ancak bu üç eser arasında küçük bazı farklar bulunmaktadır. Menoloji; Menologium kelimesi (Eng. Menology / Menologe) kısmen Batı dili için kabul edilmesine rağmen, Yunan Kilisesi'nin özel bir dua kitabını açıklayan orijinal bir isimdir. Menoloji terimi, takvim anlamına gelir; diğer bir ifadeyle, aylara göre düzenlenmiş kitap anlamındadır. Diğer birçok ayın terimleri gibi (örneğin Lectionary), kelime; yazarlar tarafından oldukça farklı anlamlarda kullanılmıştır. (Thurston,1911) Menai eserler 12 aya bölünerek düzenlenmiştir ve bu nedenle Katolik kilisesinin Martiroloji eserleri ile ve düz yazı şeklinde oluşturulmuş Synaksarion eserler ile sıkça karıştırılmaktadır.

Birbirine benzer olan ve azizlerin hayatlarını litürjik takvime göre düzenleyen bu eserlerin kullanım yerleri ve şekilleri değişse de üçü de aynı amaca hizmet etmiştir. Doğu Ortodoksluk Kilisesi'nin litürjik takviminin bir ürünü olan Menologion yazmaların çok azı resmedilmiştir. Bilinen örnekler arasında birçok Menologion yazması düz metinler halindedir. Synaksarion eserlerin din dersleri için üretildiği göz önünde bulundurulursa bu düz metinler halindeki yazmaların resimsiz olması oldukça normaldir. Ancak Menologion yazmalar arasında çok az örnek, azizlerin tamamını yazı ile anmak yerine tasvirler ile anmıştır.

Azizleri anma takvimi Bizans tarihçileri tarafından oluşturulmuştur. Ortaçağ Bizans üretimi olan Menologion eserlerin kaynağını ünlü tarihçi Symeon Metaphrastes (X.yüzyılın ikinci yarısı) almaktadır. Hazırlamış olduğu 10 ciltlik “Anma Takvimi” dönemin eserlerini etkilediği gibi günümüzde hala kiliseler tarafından kabul gören bir takvim olmuştur.(Hogel,2002:61)

Litürjik takvim düzeninde oluşturulmuş tasvirli Menologion yazmalarının en ünlüsü İmparator “II. Basileios Menologion”udur (İmparatorluk dönemi: 976-1025). Günümüzde Vatikan Kütüphanesinde (Ms. Vat. gr. 1613 envanter numaralı) muhafaza edilen eser azizlerin hayatları ile ilgili döneminin en geniş tasvirlerine sahip eserlerden biridir. Ancak yazma tüm bir yılı değil sadece Şubat-Eylül arasında yer alan azizleri ve günleri içermektedir. Eser içerdiği 430 tasvir, İsa'nın hayatı ve

çilesi, peygamberler, havariler, azizler ve melek tasvirleri ile günümüzde İmparatorluk eserleri arasındaki önemini korumaktadır. (Anderson, 1997: 100)

Düz metin Menologion eserlerin sayısı oldukça fazladır. Fransa, Vatikan, İtalya vb. ülkelerin ulusal kütüphanelerinde sadece bir aylık azizlerin yazıldığı eserler olduğu gibi, II. Basileios'un Menologionu gibi sadece iki/üç/dört aylık azizler içinde oluşturulmuş eserler mevcuttur. Ancak çok az örnek tam bir yılı kapsamaktadır. Günümüzde bilinen ve Litürjik takvimin tamamını içeren, tasvirli bir menologion yazması Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi (MS. Gr. Th. f 1 envanter numaralı) arşivlerinde yer almaktadır.

MS. Gr. Th. f 1 ENVANTER NUMARALI EL YAZMASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Günümüzde Oxford Üniversitesi, Bodleian kütüphanesi, Ortaçağ ve Rönesans Dönemi El Yazmaları Arşivlerinde yer alan yazma IV. Mikhael Palaiologos sonrası Anarşi Dönemi sonu ve III. Andronikos Palaiologos hükümdarlığı dönemine denk gelen 1322-1340 yılları ile tarihlendirilmektedir. Bizans imparatorluğunda Başkent Konstantinopolis'ten sonra önemli bir merkez olan Thessalonika (Tr. Selanik) atölyelerinden çıkma bir eserdir. Eserin banisi Selanik Despotu Demetrios Angeolos Dukas Paleologos olup, Geç Dönem Bizans tarihçisi Nikephoros Kallistu Xanthopoulos (Gr. Νικηφόρος Καλλίστου Ξανθόπουλος) tarafından yapılan eser, Selanik Azizi Demetrios'a ithaf edilmiştir. 60 varaktan oluşan eserde 368 minyatürlü sahne yer almaktadır. Altın fon üzerine tasvir edilen sahneler imparatorluk eseri olduğunu göstermektedir. İmparatorluk üretimi olan eser 126x95 mm boyutlarında, kaliteli parşömen kâğıttan oluşmaktadır. (Hutter, 2007; Stefec, 2012)

Eserin konusunu "Azizlerin Döngüsü" oluşturmaktadır. Eser Doğu Ortodoksluk kilisesi için önem arz eden azizler için düzenlenmiş yortu günlerini içeren bir "Menologion" yazmasıdır. Ortodoks kilisesi tarihinde "Synaksarion" olarak bilinen 1 Eylül ile başlayan ve 31 Ağustos ile sonlanan Kilise litürjik takvimi olan eser minyatürler ile düzenlenmiştir. Yazmadaki döngü "Aziz Demetrios döngüsü" olarak bilinmektedir.

Menologion yazması, Meryem'e müjde sahnesi ile başlamakta, Meryem'in hayatından kesitler ve İsa'nın hayatı ile devam etmektedir. İlk yedi sayfayı oluşturan Meryem ve İsa'nın hayatı tasvirlerinden sonra Azizler Döngüsü başlamaktadır. Eser, Aziz Demetrios'un hayatından kesitler ile sonlanmaktadır. Ayrıca yazmasının son iki sayfasında yer alan eski Yunanca metin eserin Kolophon'unu oluşturmaktadır. Bu manzume 12 heceli iambik vezinle yazılmıştır. Yalnız bu kural her zaman korunmamaktadır. Elyazmasının son iki sayfasında yer alan metine göre yazmanın genel anlamı: "Yazar bu menologion ya da hagiologion (azizlerin kataloğu) kitabını İmparator Demetrios Palaiologos Angelos Dukas'ın hatırı (lütfu) için hazırladı. Yazarın belirttiği gibi azizlerin şekillerini (biçimlerini) resmetti. Ve sadece bu azizlerden biri kötülüklerden İmparatoru koruyabilecektir. Keza bu kitap ilaçtır ki

İmparatorun yaraları ve hastalıkları için pek çok malzemenin (hulasasın) karışımı ve birleşimiyle hazırlandı. Özellikle bu kitabın anahtarla kilitlenen kapılara benzeyen dış kapaklarını gümüş ve altın üzerine yapıştırılmış incilerle süsledi.”şeklindedir. (Ozansoy, 2015)

El yazmasının ilk yedi varağı tam sayfa tasvirleri içermekte, azizler döngüsü varağın dört eşit parçaya bölünmesi ile resmedilmiştir. Sayfanın ¼’nü kaplayan aziz tasvirleri arasında çoğu zaman bir ay döngüsü sonuna veya başına gelen tasvirler sayfanın yarısını işgal etmektedir. Döngü içinde yer alan azizlerin isimleri, sahnelerin üst ve bazen yan kenarlarında yer aldığı gibi bazı isimler tasvirleri sınırlandıran çerçeve çizgilerinin içinde de görülmektedir. Hemen hemen her azizin ismi tasvir kenarlarında iki kere yazılmıştır.

Eserde yer alan minyatürlerin yapısı oldukça iyi durumdadır. Birkaç minyatür dışında aşırı şekilde deformasyona uğrayan tasvir yoktur. Belirli bir düzen içinde sıralanmış olan eserin Şubat ayı döngüsü içinde beş kayıp varağı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine Şubat ayı döngüsünde, ayın sonuna denk gelen azizlerin yer aldığı sayfada, dörde bölünmüş ve boyanmış sayfa da sadece bir tasvir yer almakta ve diğer üç bölüm kırmızı renk ile boyanarak boş bırakılarak Mart ayı döngüsü sonraki sayfa ile başlatılmıştır. Her sayfasında tasvirlerin yer aldığı eserde ilk ve son sayfalar dışında Yıl Döngüsü içinde, aylar arasında kalan 5 boş varağı vardır.

Menologion yazmasında tasvirlerin düzenlenmesi İncil anlatımları üzerine şekillenmiştir. Sırasıyla, 1v Meryem’e Müjde, 2r İsa’nın Doğumu, 2v İsa’nın Tapınağa Sunulması, 3r İsa’nın Vaftizi, 3v İsa’nın Başkalaşımı (Transfiguration), 4r Ölü İsa’ya Ağıt, 4v İsa’nın Cehenneme İnişi (Anastasis), 5r İsa’nın Göğe Yükselişi, 5v Pentecost, 6r Meryem’in Ölümü (Koimesis) sahneleri yer almaktadır. Azizler döngüsü ile devam eden eser de kitap yazmış olan Yahudi 12 küçük peygamberlerden, 7v- 10v Peygamber Zachary, 13v Peygamber Joel ve Osee, 17v Peygamber Abdia, 19r Peygamber Nahum, 19v Peygamber Sophonia ve Habacuc, 23v Peygamber Malachi, 43v Peygamber Amos, 48r Peygamber Elias, 51v Peygamber Michae, 52r Peygamber Samuel yer alırken; 21r Peygamber Daniel, 38r Peygamber Jeremiah ve 39r Peygamber Isaia gibi Yahudi büyük peygamberlerinde tasviri yer almaktadır. El yazması İsa’nın on iki havarisi ve ikisi havari olan dört incil yazarının da tasvirlerini içermektedir. 12r Havari Thomas, 12v Havari James (Alpheus’un oğlu), 12v-17r Havari Philip, 14r-37v Havari James (Zebedee’nin oğlu), 19r Havari Andrew, 39r Havari Simon Zealot, 43r-52v Havari Bartholomew, 44r Havari Jude, 45v Havari Petrus, 50v Havari Matthias, 11r Havari ve İncil Yazarı John, 13v İncil Yazarı Luke, 17r Havari ve İncil Yazarı Matthew, 37r İncil Yazarı Mark tasvirlerinin yanı sıra 70 Kutsal Havarilerin bazıları ve İsa’nın havarilerinden olmayan ancak Hıristiyanlığa büyük hizmetleri olan Aziz Paul 45v-55v sayfalarında tasvir edilmiştir.

Menologion yazması içerisinde sadece azizler, peygamberler ve İsa’nın hayatı yer almamış, İsa’nın Vaftizini gerçekleştiren Yahya’nın doğumu, babası Peygamber Zachary’inin duası ve öldürülmesi, İsa’nın en yakınında yer alan kişi olan Mary Magdalene (Mecdelli Meryem), baş melekler Gabriel ve Mikhael ile

İmparatorluk çifti Büyük Konstantinos ve annesi Helena gibi önemli figürlerin yanı sıra, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahip ve çoğu İmparator Diocletianus'un "Büyük Zulüm" zamanında gerçekleşmiş toplu katliamlar (Mcgiffert, 1890;10) gibi önemli olaylar da yer almaktadır. Eser iki sayfa boyunca Aziz Demetrios'un hayatından kesitler veren sahneler ile sonlanmaktadır.

Ms. Gr. Th. F 1 Envanter Numaralı El Yazmasının İkonografik Karakteri

Yazmada yer alan önemli figürlerden biri İsa'nın annesi Meryem'dir. Meryem, Hıristiyan ikonografisinde İsa'dan sonra en çok kullanılan figür olmuştur. Roma katakomplarında II. yüzyılda rastlanmış ve bu tarihten sonra bu betimlemeler hızla çoğalmıştır. Meryem'in ilk resimlerinden birinin, İncil yazarlarından Luka tarafından yapılmış olduğu söylenir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle Ortaçağ'da, Meryem'e bağlılık artmıştır (Kazancı, 2010).

Meryem'in hayatına dair anlatımlar Kanonik İncillerden çok Apokrif İnciller temel alınarak anlatılmıştır. Apokrif İncillerden olan; "Yakup İncili" Meryem ile ilgili ikonografik anlatımlara yön veren temel kaynak olmuştur. Müjde konusunda birincil kaynak her zaman İncil olsa da, apokrif kaynaklı unsurlar başta olmak üzere İncil'de belirtilmeyen birçok öge Meryem'e Müjde betimlerinde sıklıkla görülmektedir (Bornovalı, 2008:30). Meryem'e müjde sahnesi XIV. Yüzyıla kadar birçok farklı formda işlenmiştir. Müjde sahnesinin betimlenmesi için, aynı düzlemde sadece Meryem ve Cebrail'in olması bile yeterlidir. Öte yandan apokrif metinlerde aktarılan bazı simgesel motiflerde genellikle bu sahne şemasına katılır (Tükel ve Aرسال, 2014:96). Böylelikle yüzyıllar boyu Meryem'e atfedilen birçok sembolik anlamı sahnelerde bulmak mümkündür.

Menologion'da yer alan Müjde sahnesi Cebrail'le Meryem arasındaki diyalogu konu etmektedir (Resim1). Meryem sahnede ayakta ve sakin durmaktadır. Cebrail ise bir eli havada ona doğru yönelmiş şekildedir. Meryem'in sakin ve sabit duruşu ile Cebrail'in hareketli ve Meryem'e dönük duruşu 'Meryem'in asaletini' simgelemektedir. Çünkü hiyerarşide, daha asil olanın ayağına gidilmesi, düzeyce daha yukarıda olanın diğerini kabul etmesi nedeniyle bu şekilde gerçekleştirildiğini bu zıtlıkla Meryem'le Cebrail arasındaki hiyerarşinin belirginleştirildiği belirtmektedir (Bornovalı, 2008:43).

Meryem'in sıkça tasvir edildiği en önemli sahnelerden biri olan "İsa'nın Doğum" sahnesi, yazmasının en karakteristik yapıdaki tasviri olmuştur (Resim2). İncil metinlerinde İsa'nın doğumuna çok az değinilmiş olsa da Hıristiyan ikonografisinde en çok işlenen konu olmuştur. Anlatım İncil yazarı Luka'nın yazdıkları üzerinde şekillenir. Bizans ikonografisinde sahne her zaman bir mağara içinde tasvir edilmiştir. Geleneksel anlatımda, sahnede yeni doğmuş ve kundakta sarılı olarak yatan İsa, yeni doğum yapmış olan yatağında uzanan Meryem ve arka planda düşünürken tasvir edilen Yusuf yer alır. Meryem'in yatarak tasvir edilmesi Efes Konsili'nden (431) sonra şekillenmiştir. Çünkü Konsil Meryem'e "Tanrı'nın annesi" (Theotokos) denmesine karşı çıkmış ve yeni doğum yapmış bir kadının yatarak tasvir edilmesini uygun görmüştür (Belting, 1994:32).

Sahneye aynı zamanda, İsa'yı ısıtan hayvanlar, üç müneccim kral, çobanların secdesi, üç baş melek, İsa'nın yıkanması gibi konular eşlik eder. Apokrif kaynaklara dayanarak yemliğin içine koyulan İsa'nın bir eşek ve öküzün nefesiyle ısıtıldığı tasvir edilir. Eski Ahit'te bu hayvanların varlığına şöyle değinilmiştir : *"Öküz sahibini, eşek efendisinin yemliğini bilir, Ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor, Halkım anlamıyor."*(Yeşaya, 1:3). Sahnede yer alan öküz ve eşek Yahudi ve Paganları temsil etmektedir (Tradigo,2004:105).

İsa'nın doğum sahnesi, Menologion yazmasında geleneksel tüm unsurları içererek tasvir edilmiştir. Kalabalık bir anlatımın olduğu sahnede figürler net ve konular açıkça belirtilmiştir. Doğum sahnesinde çoğu zaman Kutsal Ruh bir güvercin şeklinde ışık huzmesini takip ederek İsa'ya kadar ulaşır. Ancak burada Kutsal Ruh sahnenin üst kısmında küçük bir ışık huzmesi olarak betimlenmiştir. Meryem'in bakireliğini ve saflığını simgeleyen zambak genelde Müjde sahnesinde görülen atribütlerdendir. Ancak Müjde sahnesinde rastlamadığımız zambaklara Doğum sahnesinde, Meryem'in başucunda ve ayakucunda rastlamaktayız.

İsa'nın Doğum sahnesini takip eden Tapınağa Sunulması sahnesi İsa'nın yazmadaki tek bebeklik/çocukluk tasvirini oluşturmaktadır. İsa'nın çocukluk ve gençlik yıllarına ait tasvirlerin olmadığı yazma İsa'nın Vaftiz sahnesi ile devam etmektedir.

İsa'nın Vaftizi Doğu Hıristiyanlık Kilisesi için Doğum sahnesinden daha önemlidir. İsa'nın ilahi gücünün manifestosu olarak görülmektedir. Sahneleme genel olarak basit ve İncil'e bağlı kalarak ele alınmıştır (Tradigo, 2004:122). İsa'nın Vaftizi İncil'de sade ve kısa bir şekilde anlatılır. *"Bu sırada İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere Celile'den Şeria Irmağı'na, Yahya'nın yanına geldi. Ne var ki Yahya, "Benim senin tarafından vaftiz edilmem gerekirken sen mi bana geliyorsun?" diyerek O'na engel olmak istedi. İsa ona şu karşılığı verdi: "Şimdilik buna razı ol! Çünkü doğru olan her şeyi bu şekilde yerine getirmemiz gerekir." O zaman Yahya O'nun dediğine razı oldu. İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. Göklerden gelen bir ses, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum" dedi"* (Matta,3:13-17)

Sahnenin temel bileşenini İsa, Vaftizci Yahya ve Kutsal Ruh oluşturmaktadır. Ürdün (Şeria) nehrinde gerçekleşen Vaftiz sahnesine kimi zaman melek veya melekler eşlik etmiştir. Çoğu zaman sade bir anlatımın olduğu sahnede izleyiciler, vaftiz olmak için bekleyenler veya Hz. Davut ile Hz. Süleyman sahneye katılmıştır. Vaftiz olmak için bekleyen veya soyunan insanlar ile Peygamberlerin sahnede görülmesi XI. yüzyılda sonra görülen bir özelliktir. Melekler ise İsa'ya kutsal kıyafetleri giydirmek için bekler şekilde görülürler. İncil'de bahsedilmeyen melekler Batı sanatının kendi yorumlarından biridir. Doğu Hıristiyanlık Kilisesinin önem verdiği sahnelerden biri olan İsa'nın Vaftizi, Menologion yazmasında, sade ve geleneksel unsurları içererek anlatılmıştır; Sahnenin solunda bir eli İsa'ya uzanan Vaftizci Yahya, Şeria ırmağının içinde İsa, gökten inen Kutsal Ruh ve sağ tarafta kıyafetleri tutan melekler (Resim3).

Yukarıda sırasıyla belirttiğimiz gibi İsa'nın Vaftizini, İsa'nın Başkalaşım sahnesi takip etmektedir (Resim4). Bizans Kilisesi doktrinleri içinde en önemli konuyu oluşturan İsa'nın Başkalaşımı, İsa'nın ruhani ve dünyevi özelliklerinin bir arada ifade edildiği olaydır. Kilise tarafından önemli bir yere sahip olan Başkalaşım, İsa'nın hayatının tasvirlerinin görüldüğü birçok eserde yerini almıştır. Menologion yazmasında da geleneksel unsurlar içinde tasvir edilmiş olan ve İsa'nın Tanrısallığını anlatan sahne Havarî Petrus'un anlatımları üzerine şekillenmiştir (Wixom,1997).

İsa'nın çilesi (Eng. Passion) ikonografide en çok resmedilen konuları içermektedir. İsa'nın Kudüs'e Girişi ile Mezara Konulması arasında İncil'de anlatılan (İsa'nın ele verilmesi, vali önünde yargılanması, çarmihini taşıması, çarmıha gerilmesi gibi) konuları içeren İsa'nın çilesinde en vurucu anlatımlar Çarmıha gerilmesi ve sonrasında gelişen olayların aktarılmasında görülür.

İsa'nın çarmıhta indirilmesi Apokrif İnciller ışığında tasvir edilmiştir. Sahne'de ölü İsa, Meryem ve Çarmıh temel bileşenleri oluşturur. İsa'nın çarmıhtan indirilmesi ve İsa'ya ağıt olayları çoğu zaman ayrı ayrı tasvir edilmektedir. Ancak iki olayın da beraber verildiği tasvir sayısı da oldukça çoktur. İsa'nın çarmıhtan indirilmesi ve İsa'ya ağıt olaylarının tek sahnede görüldüğü yazmadaki tasvir geleneksel unsurları içinde barındırmaktadır (Resim5).

Yazmada İsa'nın ölümünden sonra gerçekleşen olaylardan biri olan, Anastasis ve İsa'nın Göğe Yükselişinden sonra ikonografik anlatımlarda Meryem'in son kez tasvir edildiği "Pentecost" (Şavuot) tasviri gelmektedir (Resim6). Şavuot günü, Paskalyadan elli gün sonra, bir akşam yemeğinde, Meryem'in ve havarilerin üzerine Kutsal Ruh'un inişini anımsatmak için yapılan bir bayramdır. Bu hikâyeyi konu alan tasvirlerde İsa'nın on iki havarisi bir arada görülür. Habercilerin anlatımında olayın gerçekleştiği an için Meryem'e yer verilmemiştir. Ancak Şavuot sahne anlatımı çoğu zaman Meryem ile tasvir edilmiştir. Sahnenin merkezinde Meryem ve İsa'nın yanı sıra, sahnelerde at nalı şeklinde dizilen havarilerin önünde eski krallardan biri yer alabilmektedir. Kral sahnenin merkezinde en önde yer alır. Dünyanın karanlık ruhunun yeniden canlanacağını ifade eder. Bu sahne ile "Kosmos'un" (Tr.Evrenin) kurtuluş öğretisinin İsa'nın ayakları altında olduğunu ifade eder. Kral elinde tuttuğu rulo ile havarilerin sırlarını belirler. Kralların yer aldığı tasvirlerde, figür zengin kıyafetler ve tacı ile tasvir edilir. (Tradigo,204:151)

Yazmasının tam sayfa tasvirleri Meryem'in ölüm uykusuna dalması (Komiesis) ile son bulmaktadır. Ardından gelen tasvirler Azizlerin Litürjik takvime göre sıralanmış haliyle sayfanın ¼ teşekkül edecek şekilde karşımıza çıkmaktadır. 1 Eylül ile başlayan Kilise Yılı (Takvimi) ilk günü çeşitli anmalar içerir. Azizler Takvimi 2 Eylül Aziz Mamas (275) ve Patrik John Nestuotos (582-595) (Konstantinopolis) ile başlayarak (Resim7), 31 Ağustos Meryem'in kıyafetlerinin Kutsal Theotokos Kilisesine yerleştirilmesi günü ile son bulmaktadır (Resim8).

Eserin İsa ve Meryem'in hayatını içeren tam sayfa tasvirleri, Hıristiyanlık tarihinde önemli yere sahip büyük katliamlar, Hıristiyanlığın yayılması, İsa'nın öğretilerini yayan ve dine büyük hizmetleri olan Piskopos, Rahip, Aziz, Azize,

Havariler, Keşişler vb. kişilerin tasvirleri, Batı sanatında karşımıza çıkan geleneksel unsurlar ile tasvir edilmiştir. Olay örgüsünün görüldüğü eserde yer alan hikâyecî anlatım, dönemin tarih yazıcıları tarafından aktarıldığı şekilde sahnelenmiştir. Kişilere atfedilmiş olan temel atribütlerin görüldüğü tasvirler başarılı ikonografik temanın varlığına işaret etmektedir.

Ms. Gr. Th. F 1 Envanter Numaralı El Yazmasının Üslup Özellikleri

Bizans'ın son zamanlarına doğru imparatorluğun desteği ile değişen kültür ve sanat ortamı etkisini birçok sanat alanında göstermiştir. Bizans'ın XIV. yüzyıl sanatını en iyi şekilde ifade eden anıtsal eserler arasında Khora Manastır Kilisesi (İmrahor Cami/İstanbul) yer almaktadır. (Akyürek,1995) İmparatorluk destekli çalışmalar ve ortaya çıkan üslup, Paleologos hanedanlığı çatısı altında üretilmiş her türlü malzemede görülmektedir. Bu nedenle İmparatorluğun doğrudan desteklediği atölyelerden çıkma eserler birçok yönden benzerlik göstermektedir. Hem Khora Manastır Kilisesinin saray tarafından düzenlenmesi hem Menologion yazmasının imparatorluk maiyetinden birinin isteği üzerine yapılması bu benzerlikleri artıran diğer etkenlerden biridir. Khora Manastır mozaiklerindeki İsa ve Meryem'in hayatının işleniş şekilleri ve sahnedeki atribütleri el yazmalarında aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, yazmada görülen ilk yedi sahne ile, Khora Manastır Kilisesi duvarlarında yer alan birçok sahneler, neredeyse, aynı özelliklere sahiptir. Arka plandan, renklerin canlılığına, figürlerin hareketlerinden, nesnelerin yapılarına kadar inen benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Bu nedenle Khora Manastır Kilisesinin mozaikleri Paleologos sanatının üslubunu anlamak konusunda önemli bir mihenk taşıdır.

Bizans İmparatorluğunun XIV. yüzyılı ile tarihlenen Menologion yazması Kolophon sayfasından anlaşıldığı üzere imparatorluk atölyesinden çıkma bir eserdir. Kaliteli malzemenin kullanıldığı eserin üslupsal karakteri iki farklı özellik sergilemektedir. İsa ve Meryem'in hayatının anlatıldığı sahnelerde görülen üslup daha üstün bir karakter gösterirken, ikinci kısımda yer alan Azizlerin tasvirleri daha sade bir anlatıma sahiptir.

Eserin tam sayfa tasvirlerinde yer alan İsa ve Meryem'in hayatını içeren tasvirler Paleologos Hanedanlığının tüm zenginliklerini göstermektedir. Mekân olgusunun bulunduğu tasvirlerde arka planda kullanılan mimari oldukça zengin ve zarif bir görünüme sahiptir. Ruhaniyetin etkilerinin azalmış olduğu Paleologos döneminde antik dünyaya yönelen üslup "Hümanist" etkiye sahiptir. Bu nedenle ilk kısımda dikkat çeken zemin olgusu, ruhani dünyayı dünyevi dünya ile birleştirmiştir. Her ne kadar birçok figürün ayak bastığı yer sadece altın fondan ibaret olsa da aynı çizgi üzerinde duruşları bu başarının yakalanmasını sağlamıştır. Ayrıca figürlerin statik olmayan ayak duruşları bu zemin olgusunu derinleştirmiştir. Antik çizgilerin görüldüğü eserdeki perspektif ve zemin-mekân ilişkisi başarılı şekilde bağlanmıştır. Aynı perspektif bağlantısı kalabalık sahnelerde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Meryem'in ölüm sahnesinde görünen kalabalık tasvir de arka arkaya duran figürler arasında, arka düzlemde yer alan figürlerin vücutlarından veya

başlarından sadece bir kısmının görülmesi, perspektifin başarısını gözler önüne sermektedir. Ayrıca kalabalık sahnelerdeki figürlerin sabit olmayan duruşları, beden hareketleri, figürlerin aynı veya farklı taraflara yönelmiş duruşları, figürler arasındaki derinlik bağlantısını artırmaktadır. Aynı karaktere sahip mimari yapılar birçok tasvirde karşımıza çıkmaktadır. Antik kültür ve üsluptan haberdar olan sanatçının kalıplaşmış olana öykündüğü sahneler eserin kalitesini artıran diğer etkenlerden biridir. Damarlı mermerler, tapınak sahnelerinde yer alan üçgen alınlıklar, piskoposların röliklerinin taşındığı damarlı lahitler vb. ayrıntılı çalışmalar Roma kültürünün sanatçı tarafından bilindiğini göstermektedir. Arka planda İkonoklazma sonrasında sıkça gördüğümüz bitkisel peyzaj yerini mimariye bırakmıştır. Son dönem Bizans eserlerinde ise bu azalan bitkisel motifler daha çok dikkati çekmektedir.

Zaman zaman kalabalık sahne anlatımlarının yer aldığı eserde, figürlerin yüz şekilleri birbirlerinden farklı karakterdedir. Her figür için kişiselleştirilmiş görünümün sanatçının ayrıntılı çalışmasını gözler önüne sermektedir. Kişiselleştirilmiş yüz ifadelerinin yanı sıra figürlerin olaylar karşısında verdikleri tepkiler birbirinden bağımsız gibi görünse de, hareketleri ve duruşları ile aynı olaya tanıklık ettikleri bağlantısı sağlanmıştır. Ancak olaylar karşısındaki ifadeler yüzlerden değil, el-kol hareketleri ile verilmeye çalışılmıştır. Çünkü yüzlerde sıkça karşımıza çıkan dingin duruş oldukça ifadesizdir. Vücut ölçülerinin nispeten başarılı olduğu eserde gerçekliğe uygun figürler dikkat çekicidir. Zarif duruş ve hareketlerin görüldüğü sahneler başarılı şekilde verilmiştir. Eserin asil görüntüsü figürlerin kıyafetlerinde de dikkat çekmektedir. Asil figürlerin saraylı gibi kıyafetleri ve kişilerin statülerine göre şekillenen kıyafetleri oldukça başarılıdır.

Eserin ilk yedi tasvirinde gördüğümüz başarılı üslup aynı zamanda eserin son iki sayfasında yer alan Aziz Demetrios tasvirlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Azizler döngüsünün yer aldığı ikinci kısım ise, ilk kısma göre daha farklıdır. Paleologos sanatını etkisi altına almış olan öyküleyici anlatım kendini burada göstermektedir. Konusal anlatımların yer aldığı tasvirlerde çoğu sahne azizlerin ölüm şekillerini göstermektedir. Bazı tasvirlerde azizlerin hayatlarından kesitler verilmiştir. Yaşlara göre saç-sakal şekillerinin değiştiği tasvirlerde statüye göre kıyafet seçimleri dikkat çekicidir. Ölümünün sahnelendiği tasvirlerde yer alan cellatlar hemen hemen her tasvirde kırmızı tunik ve siyah taytı ile karşımıza çıkmaktadır. Kimi tasvirlerde mavi renkte bir tunik ile görünen cellatların muhakkak kırmızı bir pelerini vardır. Piskoposlar ise yakalarında yer alan beyaz atkı üzerine siyah renk ile belirtilen siyah saçlar ile diğer figürlerden ayrılmıştır. Pederlerin ellerinde ki saçlar, havarilerin omuzlarından düşen kıyafetleri, azizelerin örtülü başları gibi figürler arasında belirleyici nesnelere figürlerin aralarındaki farklar vurgulanmıştır.

Arka planda görünen mimari yapılar stilize edilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Arka fonda çeşitliliğin çok olmadığı eserde figürlerin arkası her zaman dağ görüntüsü ile doldurulmuştur. Mimari birimler çoğu zaman figürlerin iki

yanında yer alırken dağ görüntüleri arka planı tamamen doldurmaktadır. Sarmal ve kesin zirveler ile sonlanan dağlar bir, iki veya üç ayrı parça şeklinde verilmiştir. Sanatçının mimari ve dağ görüntüsü şeklini tekrar etmesi geleneksel olanı ilke edinmiş bir sanatçı olduğuna işaret etmektedir. Bu arka plan görüntüsü Paleologos hanedanlığı boyunca hemen hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Ufuk noktası tuhaf biçimli kayalıklarla veya normalin dışında bir görüntüye sahip dağlar ile sonlanmaktadır.

Statik sahnelerin sıkça karşımıza çıktığı azizler döngüsünde ölüm şekli bilinmeyen azizlerin hemen hemen tamamı aynı şekilde idam edilirken tasvir edilmişlerdir. İdam işleminde figürler diz çöktürülmüş veya dua ederken görülmektedir. Anatomik olarak ilk kısım gibi başarılı olması beklenen ikinci kısım aynı başarıyı göstermemektedir. Figürlerin anatomik yapıları gerçeklikten kısmen uzaktır. Son Dönem Bizans sanatında karşımıza çıkan uzun ve ince figürler bu yazmada çokça görülmektedir. İnce uzun figürlerin duruşları, cellatların hareketleri anatomik bazı hatalar içermektedir. Birçok idam olayının sahnelendiği eserde bu büyük dramı yansıtan yüz ifadeleri nerdeyse yok denecek kadar azdır. Ölümler karşısında figürlerin yüz ifadeleri sakin ve tepkisizdir. Ancak ilk kısımda görüldüğü gibi burada da tüm figürlerin yüz şekilleri farklıdır ve yapılan kişiselleştirme başarılıdır. Yüksek inceliğin görüldüğü eserde her figürün ayrı ayrı değerlendirildiği aşikârdır.

Hareketli olayların sıkça olduğu sahnelerde figürler statik duruşlarıyla dikkat çekmekte, sahneye hareket uçan pelerinler, yere düşmekte olan figürler, öldürülmüş azizlerin etraftaki başları ile verilmeye çalışılmıştır. Azizler döngüsünde değişen üslup kendi içinde de sonlara doğru kısmen değişime uğramıştır. Figürlerin anatomik görüntüleri bazı bozulmalara uğramış, altın fonun yarattığı yassılaşıma figürlerin yüzlerinde son bölümlerde daha çok dikkat çekici bir duruma gelmiştir.

Eserde dikkat çeken noktalardan biri sanatçının kişisel görüş ve duygularının sahnelerin tasviri üzerindeki etkisinin yoğun olarak hissedilmesidir. Esere yansıyan bu durum bazı aksaklıkların yanı sıra anlatımda yer alan sadelik, konunun ve olayın ne demek istediği çok net şekilde ifade edilmesini de sağlamıştır. Ölüm şekilleri açık şekilde anlaşılan kutsal insanlar litürjik takvimin izlenmesi ile azizlerin kolayca tespit edilebilmesini sağlamıştır. Figürler arasındaki statü farkının yazmanın başından sonuna kadar aynı karakterde oluşu önemli bir noktadır. Eserin piskopos, diyakoz, peder, havari vb. ayrımını figürlerin kıyafetleri ve bazı özel eşyalar ile çok net şekilde vermiş olması önemlidir. Çünkü sahne kenarlarında sadece ismi geçen figürlerin tasvirde hangi figür olduğunun tespit edilmesi açısından ciddi anlamda bir kolaylık sağlamıştır. Sahnelerde iyinin ve kötünün ayrımının kesin bir şekilde yapılabildiği tasvirler sanatçının duygularını esere yoğun şekilde aktardığını kanıtlar niteliktedir. Ancak sanatçının idam sahnelerini aynı şekilde resmetmesi, tapınak görüntülerinin sade bir duvar görüntüsünden ibaret olması, idam işlemlerinin gerçeklikten kısmen uzak oluşu, idam edilmiş figürlerin başları ile gövdeleri arasında ki bağlantının zaman zaman kaybolmuş olması, sanatçının dikkat çeken bazı

aksaklıkları arasında yer almaktadır. Özellikle toplu şekilde gerçekleştirilen idamlarda sanatçı, yerde yatan figürleri tek tip ve orantısız şekilde çizmekte, başları ise gövdelerden ayrı olduğu gibi, beden ile başların sayısı birbirine eşit değildir. Fırınlara içine atılıp öldürülenler, çarpmaya gerilenler veya suya atılıp idam edilenlerin tasvirleri kısmen gerçeklik ile bağlarını koparmıştır.

Yazmanın dikkat çekici karakterlerinden biri geometrik çizgilerdir. Eserin ilk kısmında daha yoğun şekilde kullanılmış olan geometrik kıyafet dökümleri azizlerin döngüsü kısmında aynı derecede yoğun değildir. Çizginin etkisinin görüldüğü ilk bölüm daha sert bir yapıya sahipken ikinci kısımda renkli fırça vuruşlarıyla oluşturulan figürler ağırlıktadır. Ancak aynı geometrik etki ikinci kısımda arka fonu dolduran dağ görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Dağların doğallıktan uzak yapıları bu birden kesilebilen yapıya sahip geometrik çizgilerin bir sonucu olmuştur.

Kullanılan yüksek orandaki beyaz ışık her iki kısımda da dikkati çekmektedir. Başarılı renk geçişlerinin görüldüğü eserde, geometrik kıyafet dökümleri fonda kullanılan altın kaplama ile birleşince daha sert çizgilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Renk kullanımının başarısı her iki kısımda da aynı orandadır. Paleologos hanedanlığı ile canlanan sanat ortamı aynı etkiyi renkler üzerinde göstermiş, mozaik eserler dâhil olmak üzere birçok sanatsal üretimde kullanılan renk paleti oldukça zengin ve parlak bir görünüme sahip olmuştur.

SONUÇ

MS. Gr. Th. f 1 envanter numaralı Menologion'u başkente yakın olan Selanik atölyesinden çıkma bir eser olması, imparatorluk maiyetinden biri tarafından sipariş edilmesi ve nadir olarak görülen bir olay olan sanatçısının kim olduğu bilinmesinin yanı sıra, diğer yazmalardan sınıf, kalite ve malzeme bakımından da ayrılmaktadır. Altın fon üzerine yapılan tasvirler, kaliteli parşömen kâğıt, başarılı ince işçilik eserin kalitesini göstermektedir. Eserin genel karakterlerinin iki kısımda da benzer özellikler gösterdiği ve Son Dönem Bizans Sanatını çok iyi yansıttığı görülmektedir. Hiç şüphesiz ki, tüm bir yılın her gününü dolduran azizlerin hayatına dair kesitleri veya ölümlerini resmetmek hiç kolay bir çalışma olmamıştır. Doğu Ortodoksluk Kilisesi tarafından yortu gününe sahip tüm figür ve olayların, İsa'nın hayatında önemli bir yere sahip her figürün resmedildiği eser içerdiği 368 minyatür ile diğer yazmalardan ayrılmaktadır. Yaratıcılığın sınırlarının zorlandığı bir eser olan MS. Gr. Th. f 1 envanter numaralı Menologion yazması döneminin kaliteli eserleri arasında yerini almış ve XIV. yüzyıl Bizans elyazmalarının genel karakterini gözler önüne serecek degeerde bir eserdir.

Menologion yazmasının aynı dönem ile tarihlendirilen 'aynı karaktere' (konuların işleniş şekli ve üslup bakımından) sahip bir benzeri tespit edilememiştir. Azizlerin döngüsünü işleyen eserler düzyazı şeklinde ve minyatür kullanılmadan hazırlanmıştır. Ancak her ne kadar MS Gr. Th. f 1 envanter numaralı eserden çok önce yapılsa da yazmaya benzer karaktere sahip bir eser Vatikan arşivlerinde yer alan Ms. Vat. gr. 1613 envanter numaralı II. Basileios'un Menologionu'dur (976-1025). Makedon Hanedanlığının imparatoru olan II. Basileios'un isteği üzerine

hazırlanmış eser, 430 minyatür içermekte ve Eylül'den Şubat'a kadar olan döngüyü işlemiştir. Zengin minyatür sahnelerinin yer aldığı eser ile MS. Gr. Th. f 1 el yazması arasında 350 yıl kadar bir sürenin oluşu, iki eserinde farklı atölyelerden çıkma eserler olması ve farklı kişiler tarafından talep edilmesinden ötürü aralarındaki benzerlik konuların işleniş biçimi ve ikisinde imparatorluk eseri olmalarından öteye gidememiştir. Menologion yazması gibi çeşitli minyatürlere sahip eserler arasında Paris Ulusal Kütüphanesi arşivlerinde yer alan Caesaralı Eusebius'un bir eserinin XII.yüzyıla ait bir kopyası olan Grec 64 envanter numaralı Menologion yazması, Vatikan arşivlerinde ki Gr.1156, Venedik arşivlerinde ki Gr. Z586 gibi bir/iki/üç ayı kapsayan eserler tespit edilmiştir. Ancak bu yazmalarda yer alan minyatürler olay örgüsü olmadan, bahsi geçen bazı aziz, piskopos, havari vb. figürlerin kişiselleştirilmiş tasvirleri metin arasında verilmiştir. Olay örgüsünün olmayışı Oxford arşivlerinde yer alan yazma ile önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Ayrıca XIV. yüzyıl ile tarihlenen MS. Gr. Th. f 1 yazmasını oluşturan sanatçı Nicephorus Callistus Xanthopoulos'un Suriye atölyelerinde kaleme aldığı bir başka yazması bulunmaktadır. Eser ağırlıklı olarak metin içermesine karşın bazı metinlerin altında veya üstünde minyatürlü sahneler görülmektedir. Sanatçının Suriye atölyelerinde yapmış olduğu eserde renklerde ki azalma ve özensizleşen çizimler eserin dikkat çeken özellikleri arasındadır. Günümüzde British Library arşivlerinde Egerton MS 3157 envanter numarası ile yer alan eser ve ele aldığımız Menologion yazması aynı sanatçının atölyesinden çıkmış eserler olmasına rağmen, aralarında önemli farklılıklar vardır.

Çalışmamıza konu olan esere benzer ancak aynı zamanda önemli farklılıklarda oluşturan yukarıda bahsi geçen eserlere benzer bazı yazmalar tespit edilmiştir. Ancak Oxford arşivlerindeki eser ile bahsi geçen eserler arasındaki farklılıklar ve konu olan yazmanın aynı özelliklerine, karakterine sahip, dönemine ortak başka bir eserin olmayışı, XIV.yüzyıl minyatür sanatının ikonografik ve üslup özelliklerini önemli derece de yansıması MS. Gr. Th. f 1 Menologion yazmasının XIV.yüzyıla ait Minyatürlü eserler arasında ki önemini artırmaktadır.

KAYNAKLAR

Akyürek, E. (1995). *Kariye Parekklesionu: Bir Mezar Şapeli Olarak İkonografik Yorumlanması ve İşlevi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Anderson, J.C. (1992). *The New York Cruciform Lectionary*, Pennsylvania, s.41-75.

Belting, H. (1990). *Bild und Kult- Eine Geschichte des Bildes vor Dem Zeitalter der Kunst, Münih*, (Translated: Jephcott, E. (1994), *Likeness and Presence: A History of the Image Before the Era of Art*, Chicago).

Bornovalı, S. (2008). *Bizans Mimarlığında Müjde Sahnesinin Yeri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Buringh, E. and Zanden J. L. (2009). *Charting the "Rise of the West": Manuscripts and Printed Books in Europe, A Long-Term Perspective from the Sixth through Eighteenth Centurie*, Hollanda.

Freeman. C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma - Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı) Ankara, (Orijinal, *Egypt, Greece and Rome Civilizations of the Ancient Mediterranean. Oxford*)

Greogry, T. E. (2011). *Bizans Tarihi*. (Çev. Esra Ermert), İstanbul.

Herrin, J. (2013). *Bizans, Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul. (Orijinal, *Byzantium, The Surprising Life of a Medieval Empire*)

Hogel,C. (2002). *"Symeon Metaphrastes: Rewriting and Canonization"* Copenhagen.

Hutter,I. (2007). *"Der Despoten Demetrios Palailogos und sein "Bildmenologion" in Oxford"* Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik, 57.Band, p.183-214, Wien/Germany.

Jean, G. (2004). *Yazı İnsanlığın Belleği*, (Çev.,Nami Başer). İstanbul.

Kazancı. T. (2010). *"Lekesiz Gebelik: Meryem'in Saflığının Teolojik ve Sanatsal Betimi"*, Sanat Tarihi Yıllığı, sayı.22, s.101-122.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi (1998), *İncil (Sevindirici Haber)*, İstanbul.

McGiffert. C.A. (1890), *"The Church History of Eusebius"*, *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine by Eusebius Pamphilius*, New York .

Ostrogorsky, G. (2006). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Ozansoy, E. (2015), *"Özel Görüşme"*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

Parpulov, G.R., (2011), *The Study of Byzantine Book Illumination:Past, Present, and Futures*, Plovdiv, Bulgaria.

Stefec, R.S. (2012). *"Die Synaxarverse des Nikephoros Xanthopulos"* Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik, 62.Band, p.145-161, Wien/Germany.

Thurston, H.(1911). *"Menologium"*, *The Catholic Encyclopedia*, New York.

Tradigo, A. (2004), *İcons and Saints of the Eastern Orthodox Church*, Los Angeles.

Tükel U. ve Aarsal S.Y. (2014), *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*, İstanbul.

Wixom, W. (1907). *"Byzantine Art and The Latin West"*, *The glory of Byzantium: art and culture of the Middle Byzantine era, A.D. 843-1261*, p.434-450, New York .

14. Yüzyıl Bizans Dönemine Ait Minyatürlü Bir El Yazmasının İkonografi ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi

Oxford University, Bodleian Library:
[http://bodley30.bodley.ox.ac.uk:8180/luna/servlet/view/search?q==%22MS.%20Gr.%20th.%20f.%201.%20\(Byzantine%20illumination%3A%20Menologion\).%22&sort=Shelfmark,Folio_Page](http://bodley30.bodley.ox.ac.uk:8180/luna/servlet/view/search?q==%22MS.%20Gr.%20th.%20f.%201.%20(Byzantine%20illumination%3A%20Menologion).%22&sort=Shelfmark,Folio_Page).

Princeton University, Modern Language Translations of Byzantine Sources Digitized Greek Manuscripts : <http://library.princeton.edu/byzantine/manuscript-title-list>.

RESİMLER LİSTESİ

Resim1: Meryem'e Müjde

Resim2: İsa'nın Doğumu

Resim3: Vaftiz

Resim4: Başkalaşım

Resim5: Ölü İsa'ya Ağıt

Resim6: Pentecost

Resim7: Aziz Mamas ve Patrik John Nestuotos

Resim8: Meryem'in kıyafetlerinin Kutsal Theotokos Kilisesine yerleştirilmesi

RESİMLER

Resim1: "Meryem'e Müjde", Varak 1v, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

Resim 2: "İsa'nın Doğumu", varak 2r, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

Resim 3: "Vaftiz", varak 3r, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

14. Yüzyıl Bizans Dönemine Ait Minyatürlü Bir El Yazmasının İkonografi ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi

Resim 4: “Başkalaşım”, varak 3v, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

Resim 5: “Ölü İsa’ya Ağıt”, varak 4r, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

Resim 6: "Pentecost", varak 5v, MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

Resim 7: Aziz Mamas (275) ve Patrik John Nestuotos (582-595) (Constantinopolis) , varak 7v (sol üst), MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması

14. Yüzyıl Bizans Dönemine Ait Minyatürlü Bir El Yazmasının İkonografi ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi

Resim 8: Meryem'in kıyafetlerinin Kutsal Theotokos Kilisesine yerleştirilmesi, varak 53v (orta alt), MS. Gr. Th. f 1 Menologion Yazması